

Radek Chlup (ed.), Bůh a bohové: Pojetí božství v náboženských tradicích světa,

Praha: DharmaGaia 2004, 195 s.
ISBN 80-86685-42-X.

Komparativní religionistické studie nebývají v českém prostředí právě nejčastější. Většina prací, které mají tento charakter a s nimiž se může český čtenář seznámit, jsou překlady povětšinou starších děl. Počin pracovníků a studentů pražského Ústavu filosofie a religionistiky FF UK tak může být z mnoha důvodů chápán jako impuls k vydávání původních českých studií, sborníků či dokonce monografií v oblasti komparativní religionistiky.

Recenzovaná publikace vznikla jako výsledek přednáškového cyklu, který měl ukázat religionistiku jako obor neomezující se na izolované studium jednotlivých náboženství, ale studující náboženství napříč různými kulturními kontexty. Téma cyklu „pojetí božství, duše, zla a osudu“ bylo přitom zvoleno tak, aby nebylo úzce náboženské, ale přesahovalo i do oblasti filosofie (s. 7). Sám editor si v předmluvě uvědomuje úskalí takového počínu, a to zejména s ohledem na nejednotnou metodologii a rozdílné postoje a přístupy jednotlivých autorů. Proto také nepovažuje sborník za ucelený přehled zkoumané problematiky, ale spíše za zdroj možné inspirace pro další religionistické bádání.

Obsah sborníku *Bůh a bohové* tvoří sedm víceméně samostatných studií, které spojuje jediné – téma pojetí božství v jednotlivých kulturách. První studií je příspěvek Dalibora Antalíka „Pojetí božství v předhelénistické Mezopotámii“ (s. 9-30). Díky autorově erudici se českému čtenáři dostává do ruky velmi hutný a zároveň srozumitelný přehled hlavních náboženských představ Mezopotámie. Případný zájemce si tak díky této studii udělá dobrou představu o pojetí božství starých Sumerů a Akkadů. Vedle významných jevů, jako je antro-

pomorfní reprezentace božství, věnoval autor analytickou pozornost také dalším možnostem prezentace božství (zoomorfní, možnosti abstraktních představ) a rovněž astrálnímu charakteru některých mezopotámských bohů. Neméně zajímavými částmi Antalíkovy studie jsou pasáže věnované sociomorfním představám o božském světě a proměnám vztahů mezi mezopotámskými bohy. V této souvislosti zmiňuje autor teorii tzv. fokalizace René Folleta, podle níž docházelo na úrovni náboženského života starých Mezopotámců k procesu, díky kterému bylo možné se podle okolností obracet na jedno božstvo, jež zástupně představovalo celý panteon. Tuto tendenci, která by mohla svádět k tvrzení o existenci „monoteistických tendencí“, je ale třeba podle Antalíka brát velmi opatrně. Důvodem je fakt, že fokalizace nevyklučovala, aby byl za jiných okolností analogickým způsobem osloven jiný bůh či bohyně.

Dalším příspěvkem je článek Radka Chlupa, editora sborníku, věnovaný „Pojetí božství v Řecku“ (s. 31-57). Autor se v něm soustřeďuje především na pojetí božství, které se vytváří díky homérské mýtopoetice, ale také na jeho reinterpretaci v rámci řecké protofilosofické a filosofické tradice. Obraz „řeckého božství“, který Radek Chlup předkládá, je tak nejen velmi plastický, ale především vyrovnaný. Jednoznačně například odmítá zjednodušené pojetí homérských bohů jako degenerující linii. Stejně jako myšlenku, že homérský antropomorfismus je výrazem básníkovy nerefektované, mýtické zkušenosti. Naopak považuje jej za úspěšný pokus o vytvoření jakési racionální teologie, která pojala pestrost náboženských tradic do univerzálního panteonu, v němž měla všechna božstva jasně daný vnitřní tvar a osobnost (s. 36). Zajímavé se vyjadřuje i o filosofické reakci na homérské náboženství, kterou nechápe konvenčně jako principiální kritiku náboženství, ale spíše jako pokus o náboženskou reformu. Jejím cílem již není pouhé vnášení řádu, ale prezentace božství coby modelu čiré dokonalosti (s. 46). Díky tomuto posunu již přestávají být bohové vnímáni jako jasně vymezené osobnosti a začínají být považováni za metafyzické entity, které se člověku v ni-

čem nepodobají. Důsledkem toho není jen abstraktní představa božství coby Nejvyšší ideje, Prvního hybatele či imanentního vesmírného řádu, ale také stále větší distance mezi světem a božstvím, která je jednou z nejvýraznějších charakteristik filosofického pojetí božství.

Třetí kapitolu sborníku tvoří příspěvek Lenky Karfikové nazvaný „Křesťanské pojetí božství“ (s. 58-82). Jako jediný byl tento příspěvek již publikován. To však není jeho jediná „výjimečnost“. Od ostatních se liší i svojí intencí, která je spíše teologická než religionistická, což ostatně autorka sama v úvodních větách přiznává. Díky tomu jde spíše o prezentaci křesťanského sebeporozumění a přehledný rozbor nejvýznamnějších teologických konceptů a pojmů, které se podílely na teologickém obrazu křesťanského boha – konceptu Božího království, vzkřísujícího a vzkříšeného Boha, milujícího Boha. Vedle této analýzy, která vychází především ze soudobé biblické hermeneutiky, podává Lenka Karfiková také stručný přehled krystalizace některých hlavních křesťanských dogmat souvisejících s pojetím božství. Jde zejména o trojičnické dogma, dogma o Kristově bohochlovenství či pojetí Boha jakožto Stvořitele. Zvláště tento přehled je velmi užitečný jako jasný a stručný úvod do studia základních křesťanských dogmat.

Dalším podobou božství, prezentovanou v tomto sborníku, je „Pojetí boha v islámu“, které představuje přední český znalec islámu Luboš Kropáček (s. 83-97). Ve své studii se věnuje stručnému přehledu nejvýznamnější diskurzů, v nichž se s pojmem Boha můžeme v muslimském světě setkat. Po úvodní části, která se zaměřuje na koránské pojetí a rozbor jména Alláh, se tak můžeme seznámit s pojetím božství v kalámu (islámské teologii), falsafě (islámské filosofii), v súfismu či v lidové tradici. Tento přehled má charakter rozšířeného slovníkového hesla, což je v některých ohledech škoda, protože by jistě stálo za úvahu vedle deskriptivního přehledu některé pojmy a koncepty problematizovat.

Páté pojetí božství, které recenzovaná publikace nabízí, je židovská koncepce božství (s. 99-129). Autorem je Milan Lyčka,

jenž se pokusil systematicky představit jednotlivé charakteristiky Boha, jak je podávají talmudické a post-talmudické interpretace Tenaku. Nejde proto o analýzu konstituce židovského pojetí božství jako spíše o ahistorické představení rabínské koncepce. Z této pozice jsou představovány Boží jedinnost, židovský aikonismus či Boží transcendence. Výsledkem je zhuštěný přehled rabínské pojetí božství doplněný o interpretace soudobého judaismu. V mnoha ohledech má tak Lyčkův příspěvek ve své základní intenci a metodologii nejbližší studii Lenky Karfikové.

Předposlední příspěvkem je studie Lubomíra Ondračky věnovaná indickým náboženským systémům a jejich koncepcím božství (s. 131-159). Tato stať je ze všech nejvíce zaměřena historicky. Její autor se v ní totiž pokouší stručně představit vývoj pojetí božství v čase (s. 132), který je na jedné straně vymezen raným vědeckým obdobím (ca 1500 př.n.l.) a na straně druhé proměnami, které jsou v indické kultuře spojené s kontakty s evropskou civilizací (od ca 1500 až po současnost). Jako u ostatních studií se i zde autor opíral o rozsáhlou recentní literaturu, díky čemuž se může český zájemce o dějiny náboženství v kostce seznámit s nejvýznamnějšími přelomy v indickém náboženském myšlení, a to ve světle nejnovějších poznatků. Toto obeznámení je velmi přínosné i přesto, že, jak autor sám uvádí, jde o obraz normativního náboženství, který nezahrnuje lidové náboženství. To pracuje s pojetím často naprosto rozdílným, pojetím, v němž hlavní roli místo mužského božstva či abstraktního božského principu hrají různé lokální bohyně, démoni, duchové a magické síly (s. 155).

Poslední částí recenzované publikace je kapitola věnovaná pojetí boha u starých Germánů (s. 161-188). Jejím autorem je Jiří Starý, doktorand Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. I zde se můžeme setkat s pokusem o stručné představení nejvýznamnějších představ týkajících se pojetí božství, které je tentokrát opřené především o jazykový rozbor starogermánských literárních památek, zvláště Eddy. Tento lingvistický přístup je na některých místech doplněn snahou o komparaci germánských nábožen-

ských představ s představami a koncepcemi ostatních indoevropských kultur. Díky tomu může případný čtenář získat při současném nedostatku relevantní český psané literatury kvalitní vhled do základních rysů germánských náboženských představ a seznámit se s hlavními postavami germánského panteonu a s jejich interpretací.

Celkově je možné knihu *Bůh a bohové* hodnotit velmi pozitivně, protože vedle fundovaných přehledů vybraných náboženských koncepcí se mohou její čtenáři seznámit i s přehledem kvalitní literatury, který je součástí každé studie. Studentům religionistiky a zájemcům o tuto vědu se tak dostává do ruky dobrá učebnice, která zaplňuje jednu z mnoha děr existujících v české religionistické literatuře. Bylo by dobré, kdyby se podobně koncipované tituly objevovaly častěji a vedle brněnské řady Religionistika se objevila i další religionistická edice zaměřená například právě na komparaci jednotlivých náboženství či náboženských fenoménů. Bylo by ale vhodné, aby publikace tohoto typu zahrnovaly také metodologické studie, které by umožnily lépe uchopit zpracovávanou problematiku.

DAVID VÁCLAVÍK

Alois Křišťan, Počátky pastorální teologie v českých zemích,

Praha: Triton 2004, 133 s.
ISBN 80-7254-605-8.

Zatímco politické i sociální dějiny druhé poloviny 18. století patří mezi tradiční zájmy české historiografie, o duchovních dějinách tohoto období to rozhodně neplatí. Z hlediska historického poznání je naopak osvětenství, jak nedávno poznamenala D. Tinková, „dobou temna“ (Daniela Tinková, *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha: Argo 2004, 27). Je to škoda, protože právě zde je třeba hledat počátky českého národního obrození, ale i moderní,

potażmo (stále ještě) současné konceptualizace světa vůbec, stejně jako zrod dlouho trvajících náboženských forem a institucí. Osvícenské náboženské reformy, mírnější za Marie Terezie a radikálnější hlavně v období samovlády jejího prvního syna, formovaly českou religiozitu mnohdy až do 20. století. Nedostatky dějezpytného bádání proto musí doplňovat teologové, nejčastěji z řad protestantských církví, i když stále ještě koncepčně nejširší dílo věnované „rakouskému“ osvětenství pochází z pera (tehdy ještě) katolického teologa E. Wintra. Šedesát let stará práce vyžaduje v řadě ohledů upřesnění či doplnění. Vůbec bych se přitom nebránil, kdyby to znovu bylo z pera katolického bohoslovce, pokud by šlo o studii vyhovující vědeckým standardům. Práce Aloise Křišťana věnovaná počátkům pastorální teologie, tedy navýsost osvětenkému teologickému projektu, však tato kritéria splňuje jen zčásti – její autor se snaží prostřednictvím poznání počátků pastorální teologie ovlivnit její současné směřování, což je sice záležitost teologická, avšak v principu by nemusela být na škodu relevantní vědecké práci.

Potíž je spíše v tom, že Křišťanovo dílo má charakter kvalitní diplomní práce, ale nic víc; autor nadto nezná ani standardní domácí díla na dané téma. Odpuštěl bych mu pominutí nedávno vyšlého druhého dílu Zuberových náboženských dějin Moravy v 18. století (Rudolf Zuber, *Osudy moravské církve v 18. století II*, Olomouc: Matice cyrilometodějská 2003), protože práce na knize asi trvala delší čas, stejně jako Činátlovy časopisecké studie (Kamil Činátl: „Katolické osvětenství a koncept pastorální teologie“, *Kuděj: Časopis pro kulturní dějiny* 2, 2000, 28-39), ale diskuse o pastorální teologii bez znalosti kupříkladu Dobrovského olomouckých přednášek (viz Miloslav Kaňák et al. [eds.], *Z náboženského odkazu Josefa Dobrovského*, Praha: ÚCN 1954, 143-207) je přinejmenším na pováženou. Navíc diskutuje-li autor o olomouckém generálním semináři, případně univerzitě, neměl by zapomínat, že vedle studie F. Cinka, z níž s jistými (oprávněnými) rozpaky vychází, existují jeho další dějiny z pera J. Drábka (Jan Drábek, *Moravský generální*